

O p o n e n t s k ý p o s u d e k

na disertační práci JUDr. Jiřího Hlaváčka s názvem

**Udržitelnost životního prostředí Afriky v kontextu globálních snah
o udržitelný rozvoj se zaměřením „na dobré vládnutí „**

Nairobi, 2013

Vypracoval : RNDr. Petr H. Verner, CSc.

Praha, březen 2013

Disertační práce má 244 textových stran, včetně 4 obrázků, 6 schémat, 13 tabulek a tří rozsáhlých příloh (na příloženém CD).

Její formální zpracování je přehledné a úpravné .

Obsahově je členěna na 11 hlavních kapitol :

(po přehledném obsahu a obligátním dvoujazyčném souhrnu)

1. Úvod
2. Cíle výzkumu, metodologie a metodika práce
3. Afrika – udržitelný rozvoj a udržitelnost životního prostředí
4. Základní problémy a překážky udržitelného rozvoje a udržitelnosti životního prostředí Afriky
5. Charakteristika životního prostředí Afriky – environmentálního pilíře udržitelného rozvoje
6. Vládnutí („Governance“)
7. Občanská společnost v Africe
8. Teorie a praxe environmentálního vládnutí v Africe
9. Budoucnost udržitelného rozvoje a udržitelnosti životního prostředí Afriky – podmínka dobré vládnutí jako čtvrtý pilíř udržitelného rozvoje ?
10. Případové studie
11. Závěry

Každá z uvedených kapitol je dále ještě členěna na několik podkapitol a u většiny je ještě vypracován vlastní souhrn.

Následují ještě : Přílohy (na CD), Seznam pramenů a literatury a Seznam použitých zkratek.

Problém, který je disertační prací řešen, považuji za dobře vybraný, potřebný, řešený uvážlivě, kvalifikovaně a s velkým rozhledem. Již zběžný pohled na názvy kapitol a jejich řazení ukazuje na vysokou erudici, široký rozhled a mnohaleté zkušenosti autora.

K jednotlivým kapitolám:

V úvodu autor uvádí některé základní pohledy a charakteristiky Afriky, podle různých pramenů, od označení kontinentu za „beznadějný“ po pozitivní obraz „pozvedající se Afriky“. V číslech jsou prezentovány aspekty HDP, podíl na světovém obchodu, objem přímých zahraničních investic (v roce 2010 byl pětikrát vyšší než před deseti lety), početně roste střední třída: 60 milionů lidí má roční příjem nad 3000 USD , zlepšuje se vzdělanost a zdravotní péče atd. – Rozpornost afrického vývoje však přetrvává, většina Afričanů žije za méně než 2 USD na den, střední délka života je nižší než 50 let, někde přetrvává sucho i hladomor, další problémy činí desertifikace, deforestace, problémy s vodou a ovzduším a v politice přetrvává patrimonialismus, militarizace, korupce, porušování lidských práv. Autor si klade otázku jaké jsou perspektivy budoucího afrického růstu, využívání přírodního bohatství a zda Afrika je schopna vše zvládat vlastními silami či s pomocí zahraničních donorů ? Na některé odpovědi jsou pak zaměřeny další kapitoly disertace, zejména pak na udržitelný rozvoj a ochranu životního prostředí Afriky.

Cíle výzkumu a metodika práce jsou spojeny v kapitole 2.

Jako hlavní cíl je definován záměr : analyzovat problémy vývoje afrických zemí na počátku 21.století a přispět k chápání možností udržitelného rozvoje a udržitelnosti životního prostředí a s ní souvisejících politik a dalších faktorů. Cíl je pak podrobněji rozpracován do šesti bodů, kde jsou definovány jednotlivé typy analýz.

Jako hlavní metoda byla zvolena metaanalýza ve smyslu publikací Hedges, Olken (1985), Petitti (1994), Normand (1999) etc., jejíž základní ideí je kombinování informací z několika studií umožňující sjednocení velkého množství roztržitých poznatků a dosažení koherentní a objektivnější analýzy. – Autor tedy vychází především z výběru a studia velkého množství publikací a zásadních zpráv a studií z širokého spektra problémů, na globální, regionální i národní úrovni, které jsou chápány ve své jedinečnosti, izolovanosti, ale i ve vzájemné propojenosti a závislosti. Dalším a velmi významným metodickým přístupem byly osobní strukturované rozhovory autora disertace se vzorkem respondentů z několika afrických zemí a také s pracovníky mezinárodních organizací působících v Africe. Tento originální výzkum byl proveden s více než 100 respondenty z téměř 50ti afrických států které byly realizovány v zahraničí v průběhu let 2010 – 2011. V metodice jsou blíže specifikována a hodnocena výběrová kritéria k jednotlivým problémům a zájmovým okruhům , které se z různých úhlů pohledu vztahují k udržitelnému rozvoji a udržitelnosti životního prostředí (ve smyslu definice Moldan, 1993 etc.).

Uvedenou metodiku považuji za správně zvolenou, ale také velice náročnou, avšak potřebnou pro dosažení zvoleného cíle. Možná již zde mohla být uvedena u strukturovaných rozhovorů podrobnější výchozí data (dotazované osoby z kterých organizací, úrovní, zemí atd.). Tyto údaje však nechybějí v příslušných dalších kapitolách práce.

Následující 3.kapitola je třeba považovat za jednu ze stěžejních. Jsou zde základní údaje o udržitelném rozvoji a udržitelnosti životního prostředí v Africe, především také výsledky vlastního výzkumu na základě osobních rozhovorů autora práce se 129 respondenty. Pro odpovědi respondentů byla stanovena stupnice : „nízká úroveň chápání“, „všeoobecné chápání“ a „plné chápání“. Věcné i číselné výsledky jsou zpracovány přehledně v tabulce č. 2 a 3 a v textu komentovány a hodnoceny. Týkají se nejčastěji Keni, Ugandy, Etiopie, Rwandy a Konžské republiky, ale i dalších států. Výsledky jsou velmi zajímavé, ale nikoliv příliš optimistické, např. necelých 11% tázaných vyhodnotilo „plné pochopení“ obou titulních pojmů- Oceňuji, že do dalších rozborů byly zahrnuty i „kořeny“ afrického myšlení členěné na čtyři základní směry: etnofilosofie, filosofie mudrců, nacionálně ideologická filosofie a profesionální filosofie prezentované zejména „klasiky“ Oruka, Idowu, Towa a Mbiti. – Autor disertace dále zdůrazňuje myšlenky věhlasných afrických prezidentů jako jsou Senghor, Kaunda, Nyerere a Nkrumah. V dalších podkapitolách této části práce autor hodnotí tři základní směry v současné rozvojové politické teorii: na úrovni globální, kontinentální (klasická africká společenská věda) a „přemost'ující“ (spojující obě předchozí)..

Ve 4. kapitole se autor zabývá překážkami udržitelného rozvoje Afriky a environmentální udržitelnosti, mezi které náleží zejména nedemokratický charakter vládnoucích režimů,

korupce a politické násilí, války i vnitřní konflikty, neschopnost zajistit bezpečnost obyvatel a dodržování lidských práv, včetně práva na rozvoj a zdravé životní prostředí. Uvádí dále celou řadu dalších negativních faktorů např. pandemie nemocí hlavně HIV/AIDS, zemědělská krize, překotná urbanizace a z toho vyvěrající masová chudoba. Krizové jevy v ekonomické, sociální i environmentální oblasti mají zpětnou negativní vazbu na rozvoj společnosti. Dokládá to celou řadou konkrétních případů z několika zemí. V konfliktech jde často o boj o přírodní zdroje.- Ke konfliktu v Ugandě a v Demokratické republice Kongo (str.57) mám jen malý dotaz, zda vůdce rebelské skupiny LRA J.Kony, byl již dopaden a souzen? Velmi cenným úsekem této kapitoly jsou přehledové tabulky č.4 o občanských válkách v posledních letech, tabulky č.5 a 7 o ekologické stopě a biokapacitě Afriky a tabulka č.6 se státy s nejvyšším růstem HDP. Čísla vypovídají o mnohém. Významná je rovněž podkapitola o překotné urbanizaci, která je pro mnohé země typická a s velmi závažnými důsledky.

Kapitola 5. podává charakteristiku životního prostředí Afriky a je jí třeba vnímat jako nejvýznamnější část práce, stejně jako předchozí kapitolu. Je také nejbližší vlastním ekologickým aspektům. Předkládá obrovský počet významných a zajímavých údajů, nejprve v obecné charakteristice (8 biomů, vysoké počty druhů rostlin a živočichů, z toho mnoho endemických), problémy s lesy, půdou, vodou, lidskou rychle rostoucí populací, urbanizací, energetikou, odpady, nerostnými surovinami (Afrika disponuje 30% zásob Země). Dále pak v podkapitolách „Africké percepce problémů životního prostředí“ a „Hledání východisek problémů“ jsou opět uvedeny originální výsledky strukturovaných osobních rozhovorů, avšak z dalšího výběrově ekologického úhlu pohledu. Respondenti reagují na kritéria: degradace půdy, sucho, ztráty biologické rozmanitosti, nakládání s odpady, nedostatek vody, změna klimatu, těžba nerostných surovin, znečištění ovzduší a vody. Výsledky jsou shrnuty v tabulce č.8 (str.83 – zde mám formální připomínku: lépe je udržet tabulku na jedné straně, zejména pokud by byla publikována). Další tabulky č. 9 a 10 udávají celkové výsledky z pohledu schopnosti řešit problémy udržitelnosti rozvoje a životního prostředí s výběrem tří možností: - národní úsilí je dostatečné, - je nezbytné kombinovat národní úsilí s mezinárodní rozvojovou pomocí a spoluprací, - mezinárodní rozvojová pomoc a spolupráce jsou rozhodující (druhé kritérium bylo respondenty preferováno). Koncové strany kapitoly prezentují řadu údajů o zahraniční pomoci, např. více než 51% afrických zemí je velmi silně závislých na mezinárodní pomoci, nebo: novými významnými donory Afriky se již staly Čína, Indie, Brazílie, Saudská Arábie, Arabské emiráty a Turecko (Rozvojový fond Čína- Afrika obdržel již 1 mld USD a má být pětinasobně navýšen) atd.

Připomínky: .

V obecné charakteristice jsou uvedeny pohledy biodiversity: počty živočišných druhů, jsou zmíněny obrovské populace některých impozantních savců atd., je zde však jen nepatrná zmínka o rozvoji národních parků a přírodních rezervací a jejich významu pro cestovní ruch. To by bylo vhodné doplnit v případě publikace práce.- Rozpracování tohoto tématu bych také rád doporučil při zadávání některé další disertační práce, alespoň pro některé země jako Tanzanie, Keňa, JAR, Botswana, Zambie a Namibie, nejlépe však pro celou subsaharskou Afriku, a to včetně přehledů o počtu národních parků, jejich ekonomických přínosech atd. Souhrnnou práci tohoto typu jsem nikde nenalezl a pokládám ji za velmi potřebnou i zajímavou.

V kapitole 6. jsou podrobně probírány a na příkladech z řady zemí demonstrovány různé typy a problémy Vládnutí – „Governance“s cílem dosažení „dobrého vládnutí“.

Zde mám pouze jeden dotaz: Zda zdařilé“ Schéma č.1: Přehled afrických integračních organizací k prosazování udržitelného rozvoje a s environmentální dimenzí“(str.114).které značně usnadňuje orientaci ve velmi složitých vztazích, je originálem nebo adaptací autora disertace, nebo z kterého pramene je převzato ?

V kapitole 7. „Občanská společnost v Africe“ jsou popisovány a hodnoceny aktivity nevládních organizací, kmenových – etnických faktorů, postoje církví, znalostí původního obyvatelstva a místních komunit. Většinou jsou vlivy a aktivity těchto faktorů posuzovány velmi pozitivně, jak z hlediska demokratizačních procesů tak z pohledu udržitelnosti rozvoje a životního prostředí, zejména v posledních letech.. Je konstatováno, že nejsilnější organizační silou jsou církve, ať již jde o křesťanské, islám nebo tradiční africká náboženství. Zajímavé je zjištění, že subsaharská Afrika dnes představuje třetí nejpočetnější křesťanskou komunitu na světě (více než 500 milionů věřících, s největší koncentrací v Nigerii, Konžské demokratické republice, Etiopii a Keni).- V podkapitole zabývající se účastí místních komunit na správě přírodních zdrojů je uvedeno několik základních informací o vzniku a významu přírodních rezervací a národních parků např. v Keni, Angole a JAR a z posledních let také snahy o zastavení poklesu biodiversity zlepšováním ochrany přírody (takže zde je alespoň částečně nahrazena námitka oponenta o okrajové zmínce této problematiky v kapitole 5.). Tyto aktivity jsou bohužel dosud velmi závislé na donorech z USA a Evropy, i když zapojení místních institucí a komunit se někde také zvyšuje.

Teorie a praxe environmentálního vládnutí v Africe je název 8.kapitoly. Zde jsou uváděny především aktivity globálních institucí. Základem četných informací jsou přehledná schémata: Schéma č.2: Systém organizace spojených národů, Schéma č.3: Intituc.globální rámec udržitelného rozvoje, Schéma č.4: Správa udržitelného rozvoje v Africe, Schéma č.5: Správa životního prostředí v Africe, Schéma č.6: Nejdůležitější subregionální integrační seskupení a především pak rozsáhlá a velmi cenná Tabulka č.12 : Přehled hlavních mezinárodních událostí v oblasti životního prostředí udržitelného rozvoje a jejich odezva v Africe (je zpracována od r.1945 do současnosti). Následuje přehledná Tabulka č.13: Celkové hodnocení zemí afrického kontinentu(str.163). Potěšitelné je konstatování, že již více než polovina zemí má po formální stránce zahrnuté principy udržitelného rozvoje a ochrany životního prostředí do ústavy státu.

Kapitola 9. pojednává o budoucnosti udržitelného rozvoje a udržitelnosti životního prostředí Afriky. Jsou uváděny analýzy odborníků, které jsou však založeny na předpokladu lineárního vývoje. Přes neopominutelný rozmach podíl Afriky na světovém HDP zůstane stále nízký., v r.2012 bude předpokládán podíl 2,4%, v r.2034 5,1%.. Změny klimatu přinesou sucha a snížení výnosů zemědělské produkce zejména na rovníku. Hrozivé jsou odhady odlesňování. Africký kontinent je specifický tím, že jeho vývoj je citelnějším měřítkem ovlivňován kvalitou vládnutí. Je možno tedy předpokládat, že udržitelný rozvoj bude třeba kromě tří pilířů: ekonomickým, sociálním a environmentálním, podepřít ještě čtvrtým pilířem : politickým. Názorně to ukazují grafická znázornění autora na obrázku č.1,2,3,4. Základem pozitivního vývoje bude tedy efektivní správa a dobré vládnutí.

Kapitola 10. nazvaná Případkové studie demonstruje několik specifických příkladů prosazování udržitelného rozvoje v Jižním Súdánu, Jihoafrické republice (ideologie africké renesance), v Egyptě, Nigerii a Botswaně. Již výběr tak odlišných zemí skýtá možnost velmi různorodých informací a tyto jsou zde ve vysoké míře prezentovány. Většinou nejsou příliš optimistické, ale některé nabízejí naději. Zde mám jen malý osobní dotaz (v podkapitole 10.2. ke str. 188), zda zajímavá myšlenka "peace parks" byla v parku Velké Limpopo v JAR již realizována. Vzniká podobný projekt i jinde v Africe v současné době?

Závěry práce jsou formulovány věcně, odpovídají provedeným metaanalýzám, analýzám a dalším dosaženým výsledkům. Jsou uvedeny v obecné shrnující rovině a téměř až příliš stručně, vzhledem k neobvykle velkému rozsahu a četným tematickým okruhům práce. Z hlediska celkového trendu v nich převládá mírný optimismus a umírněné naděje.

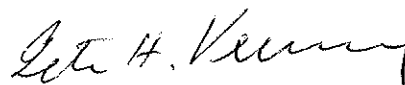
Přílohy jsou de facto velmi podrobnými a rozsáhlými přehledovými tabulkami (celkem 83 stran, obsahující dvě rozsáhlé přílohové tabulky, 3. příloha je dotazníkem: Otázky pro strukturované rozhovory s respondenty). Tabulky jsou zaměřeny na využívání financí k prosazování udržitelného rozvoje a dále na integraci udržitelného rozvoje do národních a dalších programových dokumentů - podle jednotlivých zemí. Je v nich zpracováno a koncentrováno obrovské množství konkrétních a podrobných informací.

Seznam pramenů a literatury je rovněž velmi rozsáhlý. Je zpracován velmi precizně, celkem na 36 stranách. Jsem přesvědčen, že zde žádné významnější práce nechybějí.

Velmi oceňuji, že práce je zakončena statí: Přehled použitých zkratk (5 stran). Těchto je v práci vskutku použit tak velký počet, a některé velmi podobné, že asi každý kdo z práce čerpá informace se rád přesvědčí, zda to čte správně.

Celkové hodnocení

Předložená disertační práce je velmi kvalitně zpracována při obdivuhodném i málo obvyklém velkém rozsahu i obsahu. Zvolené téma je aktuální, uvážene vybrané, cíle jasně formulovány. Metodika je promyšlená, vhodně kombinuje různé typy analýz, metaanalýzu i vlastní výzkum založený na osobních strukturovaných rozhovorech. Zpracování četných i různorodých výsledků je solidní i zajímavé, ekvivalentní zvolené metodice. Disertační práce přinesla nové odborné poznatky, které mají význam pro rozvoj vědy a také pro využití v praxi. Jsou nesporným přínosem pro udržitelný rozvoj a udržitelné životní prostředí Afriky. Menší nedostatky a spíše návrhy na doplnění nebo dotazy jsou oponentem formulovány u jednotlivých kapitol a nijak nesnižují kvalitu práce. Některé by mohly být akceptovány při žádoucím publikování práce, nebo spíše jejich vybraných částí. Autor práce prokázal velkou důslednost, zkušenost a píli, značné kombinační schopnosti a velkou erudici. Je nesporně vysoce kvalifikovaným odborníkem a zkušeným expertem v daném oboru. Doporučuji jeho práci k obhajobě a po jejím úspěšném obhájení navrhuji aby autorovi byl udělen příslušný akademický titul.

RNDr. Petr H. Verner, CSc.

V Praze, dne 12.3. 2013